

Effect Leerarrangement op Leerlingen uit Klas 3 van het Eerste Christelijk Lyceum

Bram Winkelman & Nelleke Bouma

Toekomstgericht onderwijs
Kohnstamm- NRO

2015-2018

Inhoud

Voorwoord	1
Fase 1 Het Eerste Christelijk Lyceum.....	2
Fase 2 Inleiding	3
Fase 2 Opzet	5
Cyclus 1.....	6
Cyclus 2.....	6
Fase 2 Verwerking onderzoeksgegevens	7
Fase 2 Resultaten	8
Cyclus 1.....	8
Cyclus 2.....	11
Fase 2 Conclusie en discussie	17
Fase 3 Evaluatieonderzoek.....	20
Bijlage 1 Schoolportret.....	I
Bijlage 2 Onderzoeksproject.....	II
Bijlage 3a Voorbeeld volledig instructie (VI)	III
Bijlage 3b Fiche Orange kant B (planner) unité 3.....	VII
Bijlage 4 Lesobservatieformulier	VIII
Bijlage 5 Leidraad gesprekken sectievoorzitter en docent Frans.....	X
Bijlage 6 Vragenlijst leerlingen klas 3 havo en 3 vwo.....	X

Voorwoord

Het Eerste Christelijk Lyceum (hierna: ECL) is een academische opleidingsschool en daar hoort wetenschappelijk onderzoek bij. In dat kader neemt het ECL als volgschool deel aan het NRO-project 'Toekomstgericht onderzoek' (Bijlage 1).

Elke school staat voor uitdagingen als het ontwikkelen van 21e-eeuwse vaardigheden, het motiveren van leerlingen en rekening houden met individuele verschillen. Daarnaast leeft de vraag of en hoe innovatieve concepten voor alle leerlingen geschikt te maken zijn. Het onderzoek naar deze vraagstukken wordt uitgevoerd door het [Kohnstamm Instituut](#), het onderzoeksinstituut van de universiteit van Amsterdam, met subsidie van het [Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek \(NRO\)](#). Het ECL werkt, samen met negen andere scholen mee aan dit onderzoek.

Het onderzoek bestaat uit drie fasen. De eerste fase omvat een beschrijvende studie gericht op het inzichtelijk maken van alternatieve organisatievormen en werkwijzen, en de ervaringen daarmee. In de tweede fase ontwikkelen/verbeteren en evalueren alle scholen met behulp van ontwerponderzoek een interventie voor het werken aan andere doelen en/of omgaan met differentiële leerbehoeften. Deze fase bestaat uit twee delen, cyclus 1 (docentgericht) en cyclus 2 (leerlinggericht). In de derde en tevens laatste fase staat de vraag centraal in hoeverre vernieuwende scholen erin slagen om andere én traditionele doelen te realiseren, voor verschillende groepen leerlingen.

Bram Winkelman, docent biologie en coördinator AOS

Nelleke Bouma-de Lange, kwaliteitszorgmedewerker

Fase 1 Het Eerste Christelijk Lyceum

Gedurende fase 1 is onderzocht wat het Eerste Christelijk Lyceum (ECL) typeert en uniek maakt. Op basis van een intern onderzoek, waarbij op verschillende niveaus binnen de school interviews zijn afgenomen en een verscheidenheid aan publicatiemateriaal is geraadpleegd, is een schoolportret geschreven om het beeld van het ECL in te kleuren (zie bijlage 2).

In dit schoolportret komt enerzijds naar voren wat de school doet aan 'andere doelen'. Het gaat dan om doelen buiten het reguliere lesdoel om want op het ECL is creativiteitsontwikkeling belangrijk. Anderzijds worden ook knelpunten benoemd. Op basis van het schoolportret is ook een poster gemaakt, waarin de kernpunten van het portret gepresenteerd worden. Volgend op fase 1 was een groepssessie, waarin de richting en aanpak voor fase 2 besproken werd. Tijdens deze sessie is besloten om bij het andere doel van het ECL niet langer de focus op creativiteit te leggen, maar op zelfregulatie, het vermogen om goede keuzes te maken uit de eigen gedragsmogelijkheden en deze gedragingen zelf of samen met anderen te realiseren, evalueren en verbeteren (Van Noort, z.j.). Anders dan bij zelfsturing, staan de doelen niet ter discussie maar zijn door de docent bepaald (Luken, z.j.). Leerlingen zijn verantwoordelijk het leerproces en de aanpak maar bepalen niet zelf de doelen.

Fase 2 Inleiding

Nadat in fase 1 een schoolportret is geschetst, is op basis van bevindingen in fase 1 een specifieke leervraag geformuleerd, onderzocht en beantwoord. Fase 2 is onderverdeeld in cyclus 1, waar de nadruk ligt op de docent en cyclus 2, waar de nadruk op de leerling ligt.

Aanleiding

Het ECL stimuleert leerlingen hun talenten optimaal te ontwikkelen in een leeromgeving die vrijheid biedt en betrokkenheid verlangt. Hierbij past differentiatie, recht doen aan verschillen en een zelfregulerende leerling. Daarnaast is de sectie Frans ontevreden met de door de leerlingen behaalde resultaten in de afgelopen drie jaar, met name in leerjaar 2.

In dit kader hebben twee docenten in november 2014 deelgenomen aan een leergang *activeren en differentiëren* bij het voormalig Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS). Het doel was handvatten te verkrijgen en de lessen zo vorm te geven dat leerlingen actief bij de les zijn betrokken en docenten beter leren te differentiëren. Leerlingen die meer invloed kunnen uitoefenen op hun leerproces door een eigen leerroute te kiezen (zelfregulering), zullen betere resultaten halen, was de verwachting. Het onderdeel leerarrangement (hierna: LA) uit deze leergang sprak deze docenten bijzonder aan. Zij hebben het LA in de sectie gepresenteerd en uitgelegd. In het schooljaar 2015-2016 is de sectie gestart met de introductie van het LA in de lessen. In het schooljaar 2016-2017 is deze methode van werken voor het vak Frans schoolbreed ingevoerd.

Het kunnen inzetten van zelfregulatie is een essentieel onderdeel van het leerproces, omdat het de kwaliteit en effectiviteit van het leerproces verhoogt en ervoor zorgt dat de opgedane kennis langer wordt behouden (Capa-Aydin, Sungur & Uzuntiryaki, 2009). Hierbij is tevens de vraag gesteld welk effect het werken met een LA op (onderpresterende) leerlingen heeft. De verwachting is dat door de inzet van LA het zelfregulerend vermogen van de leerling groter wordt. Een stap verder is de zelfsturende leerling waarbij de leerling niet alleen feedback (“waar sta ik nu”) ontvangt maar er ook sprake is van *feed forward* (wat moet ik doen om verder te komen), dat wil zeggen middels eigen evaluaties leren hoe in het vervolg het doel te bereiken (Carver & Scheier, 1981).

Onderzoek naar zelfregulatie bij leerlingen sluit aan bij de huidige ontwikkeling binnen het ECL om leerlingen zelfverantwoordelijk te laten zijn in hun onderwijsproces. Door het werken met LA worden leerlingen gestimuleerd zelf keuzes maken, in hun eigen tempo de stof te doorlopen en actief ondersteuning van de docent te vragen waar zij dat nodig hebben. De leerlingen denken actief na over de planning, aanpak, de mate van ondersteuning die zij nodig hebben en de resultaten die behaald worden. Als blijkt dat de aanpak met LA daadwerkelijk bevorderend werkt voor de mate waarin leerlingen zelfregulerend zijn, kan het een stimulans zijn voor andere secties om te gaan werken met (een vorm van) LA.

Leerarrangement

Bij deze methode van werken bepaalt de docent de kaders (leerdoelen, leerinhoud en de leeractiviteiten) waarbinnen leerlingen hun eigen leerproces vormgeven. Het LA gaat uit van een zelfregulerende leerlingen die keuzes maken: welke leerdoelen zij op welk moment werken, of zij dat thuis of op school doen. En of en op welk moment zij ondersteuning van de docent vragen. Het initiatief ligt bij de leerlingen; zij zijn verantwoordelijk voor hun eigen leerproces. De leerlingen maken het leerarrangement (LA) tot een persoonlijk document door van tevoren een keuze te maken aan welke leerelementen en opdrachten zij op welk moment maken en of zij dat thuis dan wel in de les doen. Door de inzet van het LA weten leerlingen vooraf duidelijk wat zij de komende weken moet doen (*feed up*). Leerlingen kiezen hun eigen leerroute en daardoor ontstaat binnen een groep leerlingen een verschillende dynamiek; leerlingen werken samen in een groepje of individueel. De coachende rol van de docent krijgt meer nadruk en er wordt een groter beroep gedaan op het zelfregulerend vermogen van de leerlingen.

Werkwijze

De leerstof die leerlingen krijgen aangeboden, is afkomstig uit de lesmethode [Carte Orange](#) (CO) van Thieme Meulenhoff. Leerlingen gebruiken het leerboek, werkboek en ze kunnen inloggen op de site van Thieme om te oefenen. Het LA is hiermee voor een belangrijk deel een organisatorische bewerking van de lesinhoud op basis van de methode CO. Dit is aangevuld met materiaal door de sectie zelf gemaakt of door de sectie verzameld¹. Figuur 1 (LA, zie ook bijlage 3a) en 2 (CO, zie ook bijlage 3b) laten een deel van de planner over hoofdstuk 3 zien. Het LA beschrijft de vijf leerdoelen die leerlingen na 10 lessen moeten hebben behaald. Waar de planner van het LA de leerstof per leerdoel geeft, is de planner van CO gebaseerd op de volgorde die het leerboek aangeeft. Waar leerlingen bij het LA zelf keuzes maken, bijvoorbeeld aan welk leerdoel werk ik het eerst), schrijft CO voor wat leerlingen in een bepaalde les moet doen.

In plaats van een studiewijzer wordt per hoofdstuk een volledige instructie (VI) gemaakt en aan leerlingen uitgedeeld (zie bijlage 3a). De VI bevat alle informatie die de leerling nodig heeft. In de eerste les neemt de docent klassikaal in 10 minuten de VI door. Daarna loopt de docent door de klas om tips te geven en te kijken of leerlingen begrijpen wat er van hen wordt verwacht. De VI bestaat uit een voorpagina waarop wordt uitgelegd wat leerlingen moeten, hoe zij dit moeten aanpakken, bij wie/waar hulp gezocht kan worden en welke materialen leerlingen nodig hebben en mee naar school moeten nemen. Ook staat vermeld hoeveel tijd de leerling krijgt voor het uitvoeren van de leerdoelen. Elk hoofdstuk wordt onderverdeeld in een aantal concreet omschreven leerdoelen.

Op pagina 2 staan de leerdoelen omschreven. Daarnaast is per leerdoel omschreven welke leerstof en opdrachten er zijn en informatie over extra oefeningen. Tevens staat aangegeven hoe leerlingen kunnen nagaan of zij de stof beheersen en hoe en wanneer de stof terugkomt. Pagina 3 is een invulpagina waarop leerlingen per les hun eigen lesdoel formuleren en of de activiteiten thuis of op school worden uitgevoerd. De enige van tevoren vaststaande activiteiten zijn een schriftelijke overhoring (SO) in les 9 over woordjes en werkwoorden en een proefwerk spreken in week 10. De weging van beide toetsen staan vermeld in het schema. De leerlingen plannen de opgegeven leerdoelen per les; de volgorde kiezen zij zelf.

Op pagina 4 en 5 noteren leerlingen wanneer zij de in de leerdoelen beschreven activiteiten hebben gemaakt, nagekeken en of zij het betreffende leerdoel hebben behaald. Per activiteit geven leerlingen hun mening (smiley) in hoeverre zij de taak nuttig en leuk hebben ervaren. De laatste kolom is gereserveerd voor de paraaf van de docent.

Pagina 6 is een feedbackformulier dat de docent invult per leerdoel (wat gaat goed en wat gaat minder goed). Pagina 7 is het feedforwardformulier, specifiek ten behoeve van de toets die in week 10 is gegeven. Hier lezen leerlingen welke vaardigheden worden getoetst, wat de inhoudelijke doelen van de toets zijn, welke inhoudelijke en/of grammaticale kennis leerlingen nog nodig hebben.

LEERDOEL 1: Je kunt de hoofdpunten en het verhaalverloop volgen in een authentiek Frans videofragment (KIJKEN)	
Welke leerstof ga leren?	voca Regarder , voca Ecouter
Welke opdrachten ga je maken?	1, 2, 3, 18, 21, 22
Waar/Hoe kun je extra oefenen?	TV5: http://apprendre.tv5monde.com/fr/niveaux/a2-elementaire OF http://www.tv5monde.com/cms/chaine-francophone/info/p-1914-7-jours-sur-la-planete.htm
Hoe kun je nagaan of je de stof beheerst?	Kijk de gemaakte opdrachten na Libre Service Online (via IL): ex 01, 03, 19
Hoe komt deze stof terug?	SO voca+verbes ; kijktoetsen 458V

Figuur 1 een deel van de planner bij het LA

¹ <http://irisfrans.weebly.com/grammaire.html>

Les	Onderdeel	Audio	Intro thema, grammatica, luisteren, klassikaal/zelfstandig	Zelfstandig werken	Huiswerk
1	opening van het hoofdstuk, texto 1	×	intro thema, couleur locale ex. 1, texto 1, luisteren ex. 2	ex. 3+4	..
2	vervolg, texto 1 + texto 2	×	grammatica, bijvoeglijk naamwoord + ex. 5	nakijken ex. 1 t/m 4, maken ex. 6, 9 en 10	leren, apprendre, 1 en 2

Figuur 2 een deel van de planner bij CO

Onderzoeksvraag

Doel van dit onderzoek is na te gaan in hoeverre het werken met leerarrangementen een positief effect heeft op de (prestaties) van de leerlingen.

De centrale onderzoeksvraag voor cyclus 1 is:

“Hoe ziet het werken met leerarrangementen er in de sectie Frans op het ECL in klas 3 havo en 3 vwo uit en meer specifiek, vindt de docent dit werkbaar en heeft de docent het idee dat deze strategie effectief is voor onderpresteerders?”

Deze onderzoeksvraag leidt tot de volgende deelvragen:

1. *Is de docent van mening dat het werken met een LA meer mogelijkheden geeft tot differentiatie in de klas. Zo ja, op welke manier is dat zichtbaar?*
2. *Is de docent van mening dat het werken met een LA positieve gevolgen heeft voor onderpresterende leerlingen. Zo ja, op welke manier uit zich dat?*

De centrale onderzoeksvraag voor cyclus 2 is:

“Hoe ervaren leerlingen het werken met leerarrangementen er in de sectie Frans op het ECL in klas 3 havo en 3 vwo (werkbaarheid en effectiviteit)?”

Deze onderzoeksvraag leidt tot de volgende deelvragen:

1. *Draagt het werken met een LA bij het vak Frans tot een grotere mate van zelfregulatie bij leerlingen.*
2. *Is er een verschil in gemeten zelfregulatie van onderpresteerders ten opzichte van niet-onderpresteerders?*

Fase 2 Opzet

Dit hoofdstuk bevat informatie over de onderzoeksactiviteiten in fase 2 hebben plaatsgevonden, de participanten, procedure en de gebruikte instrumenten. Er zijn gegevens verzameld met behulp van vragenlijsten, lesobservaties en interviews. Daarnaast is gebruik gemaakt van gemiddelde toetscijfers uit het leerlingadministratiesysteem Magister en het programma MMP dat op het ECL wordt gebruikt om data te verwerken.

Onderzoeksactiviteiten

In tabel 1 bevat het overzicht van de onderzoeksactiviteiten in fase 2 die uit twee onderdelen bestaat.

Tabel 1 *Overzicht onderzoeksactiviteiten*

Fase/cyclus	Wanneer	Wat
2/1	Oktober 2016	Onderzoeksplan concreet maken
2/1	November 2016	Vragen voor interviews maken + inplannen gesprekken & lesobservaties
2/1	December 2016	Interview & observaties afnemen
2/1	Januari/februari 2017	Uitwerken interviews & observaties
2	Februari 2017	Dataverzameling
2/2	April/mei 2017	Interview & observaties afnemen
2/2	Juni 2017	Uitwerken interviews & observaties
2/2	April/mei 2017	Gesprekken met twee groepjes leerlingen uit klas 3 havo en 3 vwo
2/2	Mei 2017	Aanbodvragenlijst (onderdeel zelfsturing) onder klassen 3 havo en 3 vwo uitzetten
2	Juli 2017	Dataverzameling
2	Augustus 2017	Verwerking verzamelde data
2	September/oktober	Verslag schrijven

Cyclus 1

Participanten

De sectie Frans bestaat uit vier docenten. Drie docenten geven les in 3 havo en/of 3 vwo. Bij deze docenten zijn een of meerdere lesbezoeken afgelegd. De vierde docent is tevens sectievoorzitter; met deze docent is een interview afgenomen. Met een tweede docent is een interview afgenomen. De derde en vierde docent hebben de interviewvragen schriftelijk beantwoord.

Instrumenten

Uitgangspunt was de inzet van zoveel mogelijk verschillende instrumenten om het LA en de inzet daarvan te bekijken. Op deze manier is het mogelijk verschillende soorten informatie te verzamelen. Daarnaast levert niet elk instrument evenveel (bruikbare) informatie. Er is gebruik gemaakt van lesobservatieformulieren (bijlage 4) en een gespreksleidraad voor het gesprek met de docenten (bijlage 5). De gemiddelde toetscijfers zijn afkomstig uit het leerlingadministratiesysteem Magister verkregen en met behulp van het dataverwerkingsprogramma MMP verwerkt. De oorspronkelijk geplande gesprekken met leerlingen is wegens tijdgebrek vervallen. Tijdens de lesobservaties is heel kort met een klein aantal leerlingen gesproken.

Procedure

Er is informatie over en een voorbeeld van het leerarrangement opgevraagd bij de sectie Frans (zie bijlage 3a) en door een medewerker van het ECL verzameld. Bij twee docenten Frans zijn in totaal vier lesobservaties uitgevoerd (zie bijlage 4). Er is een gesprek geweest met de sectievoorzitter Frans en een docent Frans; hierbij is een gespreksleidraad gebruikt (zie bijlage 5). Twee andere docenten Frans hebben deze vragenlijst toegestuurd gekregen met het verzoek deze in te vullen.

Cyclus 2

Participanten

Het onderzoek richt zich op leerlingen die in klas 3 havo en 3 vwo zitten en het vak Frans volgen. Hoewel leerlingen halverwege de brugklas of in klas 2 al onderpresteren, wordt in volle omvang doorgaans pas zichtbaar in klas 3 havo en 3 vwo. Docenten Frans die deze klassen lesgeven en de sectievoorzitter vormen de andere groep participanten.

Instrumenten

Er is gebruik gemaakt van lesobservatieformulieren (bijlage 4) en een digitale vragenlijst voor Uitgangspunt was de inzet van zoveel mogelijk verschillende instrumenten om het LA en de inzet daarvan te bekijken. Op deze manier is het mogelijk verschillende soorten informatie te verzamelen. Daarnaast levert niet elk instrument evenveel (bruikbare) informatie. Er is gebruik gemaakt van lesobservatieformulieren (bijlage 4) en een gespreksleidraad voor het gesprek met de docenten (bijlage 5). De gemiddelde toetscijfers zijn afkomstig uit het leerlingadministratiesysteem Magister verkregen en met behulp van het dataverwerkingsprogramma MMP verwerkt. De oorspronkelijk geplande gesprekken met leerlingen is wegens tijdgebrek vervallen. Tijdens de lesobservaties is heel kort met een klein aantal leerlingen gesproken.

Procedure

De aanbodvragenlijst (onderdeel zelfsturing) van het Kohnstamm Instituut is toegespitst op het vak Frans (zie bijlage 6). Leerlingen ontvingen per mail (Outlook) een uitnodiging de vragenlijst via Kwaliteitscholen.nl in te vullen. In de mail stond een directe link naar de vragenlijst. Leerlingen die de vragenlijst nog niet hadden ingevuld, ontvingen na een week een herinneringsmail. Docenten Frans hebben leerlingen geattendeerd op de vragenlijst en hen verzocht deze in te vullen. Van de 221 leerlingen hebben 28 leerlingen (13%) de vragenlijst ingevuld.

Tijdens de lesobservaties is het gedrag van leerlingen geobserveerd. Aan een aantal leerlingen, ad random geselecteerd, is tijdens de les gevraagd wat zij van het LA vonden. Het oorspronkelijke plan omvatte interviews met een aantal leerlingen uit klas 3 havo en 3 vwo. Leerlingen zou onder andere worden gevraagd waarin de les Frans van een andere les verschilt en hun ervaringen (motivatie, plezier in de les, resultaten) met het LA. Door tijdgebrek is dit item komen te vervallen.

Dataverzameling heeft op twee momenten plaatsgevonden. Op 18 februari 2017 zijn de resultaten gemeten die in semester 1 zijn behaald. Op 31 juli zijn de resultaten over het hele jaar (semester 1 en 2) gemeten.

September 2018, bij de aanvang van het schooljaar 2017-2018, is gekeken naar het aantal leerlingen dat in de tweede fase Frans in het vakkenpakket heeft gekozen. Hierbij zijn de gegevens van de afgelopen drie schooljaar, waaronder ook de leerlingen die in 2016-2017 in klas 3 zaten, verzameld en bekeken. Daarnaast is van dezelfde groep leerlingen een vergelijking gemaakt met het vak Duits omdat zowel Frans als Duits moderne vreemde talen zijn en in die zin op elkaar lijken. Een verschil is dat Frans vanaf klas 1 en Duits vanaf klas 2 wordt onderwezen.

Fase 2 Verwerking onderzoeksgegevens

Het LA door de sectie Frans gemaakte LA over Unité 3 is bekeken en vergeleken met de planner die bij de methode CO hoort.

Er zijn aantekeningen gemaakt tijdens de lesobservaties, hierbij is het voor deze observaties gemaakte formulier gebruikt (zie bijlage 4). Tijdens de semigestructureerde interviews met de docent en sectievoorzitter zijn aantekeningen gemaakt. De twee andere docenten hebben de vragenlijst thuis ingevuld. Deze gegevens zijn per mail ontvangen. Al deze aantekeningen zijn samengevat en verwerkt in dit verslag.

Uit het leerlingadministratiesysteem Magister zijn op twee momenten gemiddelde eindcijfers (eind semester 1, einde schooljaar) en het percentage onvoldoendes uit klas 1, 2 en 3 van het vak Frans cohort 3 havo en 3 vwo 2016-2017 verzameld. Deze zijn in Excel verwerkt en weergegeven in grafieken. Op deze manier zijn ook de gemiddelde eindcijfers klassen 3 havo en vwo van de laatste drie jaar verwerkt en grafisch weergegeven.

Uit het leerlingadministratiesysteem Magister zijn op twee momenten gemiddelde eindcijfers (eind semester 1, einde schooljaar) en het percentage onvoldoendes uit klas 1, 2 en 3 van het vak

Duits cohort 3 havo en 3 vwo 2016-2017 verzameld. Deze zijn in Excel verwerkt en gecombineerd met dezelfde gegevens van de hiervoor genoemde data van Frans, weergegeven in grafieken. Op deze manier zijn ook de gemiddelde eindcijfers klassen 3 havo en vwo van de laatste drie jaar verwerkt en grafisch weergegeven.

Van de aanbodvragenlijst (bijlage 6) is het onderdeel 'zelfsturing' gebruikt voor de vragenlijst die leerlingen uit klas 3 havo en vwo 2016-2017 hebben ingevuld. De vragenlijst is in het enquêteprogramma 'Kwaliteitscholen.nl' opgenomen. Leerlingen hebben een uitnodiging via Outlook ontvangen met een directe link naar de vragenlijst. Leerlingen die de eerste keer de vragenlijst niet hadden ingevuld, ontvingen na een week een herinnering. Docenten Frans hebben leerlingen gevraagd de vragenlijst in te vullen. De resultaten van de aanbodvragenlijst is verwerkt.

In september 2017 is onderzocht hoeveel leerlingen in de tweede fase (klas 4 havo en 4 vwo) in 2017-2018 het vak Frans of Duits heeft gekozen. Dit is vergeleken met voorgaande jaren en er is gekeken naar de verhouding Frans-Duits. De vakkeuze is niet op individueel niveau bekeken, alleen op klasniveau.

Fase 2 Resultaten

Cyclus 1

In cyclus 1 staat de volgende onderzoeksvraag centraal: *"Hoe ziet het werken met leerarrangementen (LA) er in de sectie Frans op het ECL in klas 3 havo en 3 vwo eruit en meer specifiek, vindt de docent dit werkbaar en heeft de docent het idee dat deze strategie effectief is voor onderpresteerders?"*.

Leerarrangement

Bij deze methode van werken bepaalt de docent de kaders (leerdoelen, leerinhoud en de leeractiviteiten) waarbinnen leerlingen hun eigen leerproces kan vormgeven.

Lesobservaties

Er zijn vier lessen geobserveerd bij drie verschillende docenten, twee bij eenzelfde docent (docent 1) en bij de andere twee docenten (docent 2 en 3). Bij alle docenten wordt gewerkt met korte, klassikale momenten (instructie, uitleg, terugkoppeling) afgewisseld met het zelfstandig werken van leerlingen individueel of in groepjes. De docent loopt rond, beantwoordt vragen, legt uit en controleert of leerlingen begrepen hebben wat zij moeten doen. Met name het formuleren van een lesdoel blijkt voor een aantal leerlingen lastig. Plannen (wat ga je wanneer doen en doe je dat thuis of in de les) blijkt niet altijd eenvoudig.

De tafels en stoelen in de klas stonden bij docent 1 deels in groepsofstelling, deels in rijen langs de kant van het lokaal zodat leerlingen daar individueel kunnen werken. Ongeveer de helft van de leerlingen kiest ervoor om individueel te werken; de andere helft van de leerlingen werkt in groepjes. Het valt op dat leerlingen actief bezig zijn, in de klas is een goede werksfeer. Bij docent 2 en 3 stonden de tafels in een busopstelling. Deze lessen waren voor een deel gericht op de voorbereiding van een toets.

Ervaringen docenten

Uit de twee gesprekken met een docent Frans en een sectieleider/docent Frans blijkt dat het werken met een LA kost niet meer tijd kost, hooguit is er iets meer voorbereidingstijd. Docenten geven aan dat zij in een korte tijd een goed beeld hebben van de leerlingen in de klas, dus ook van onderpresteerders. Door het werken met LA wordt duidelijk hoe leerlingen werken en wat zij kunnen en waar zij nog aan moeten werken. Een docent geeft aan dat hij nu de individuele leerling tijdens de les kan helpen; voorheen moest hij dat na de les doen. Als de docent veel vragen over een bepaald onderdeel krijgt (bijvoorbeeld grammatica), dan roept zij de leerlingen die daar behoefte aan

hebben, bij elkaar en geeft uitleg. Samen aan een tafel zitten heeft het voordeel dat heel individueel en gericht uitleg gegeven kan worden.

Onderpresteerders

Hierbij wordt ook de vraag gesteld welk effect het merken met LA heeft op onderpresteerders. Het werken met LA betekent dat coachende rol van de docent meer nadruk krijgt en er tevens een groter beroep wordt gedaan op het zelfregulerend vermogen van de leerling. Deze vraag is in dit onderzoek wel gesteld maar niet of onvoldoende onderzocht. Om deze vraag te kunnen beantwoorden hadden deze leerlingen als aparte groep moeten worden onderzocht in het onderzoek en dat is niet gebeurd.

Toetsing

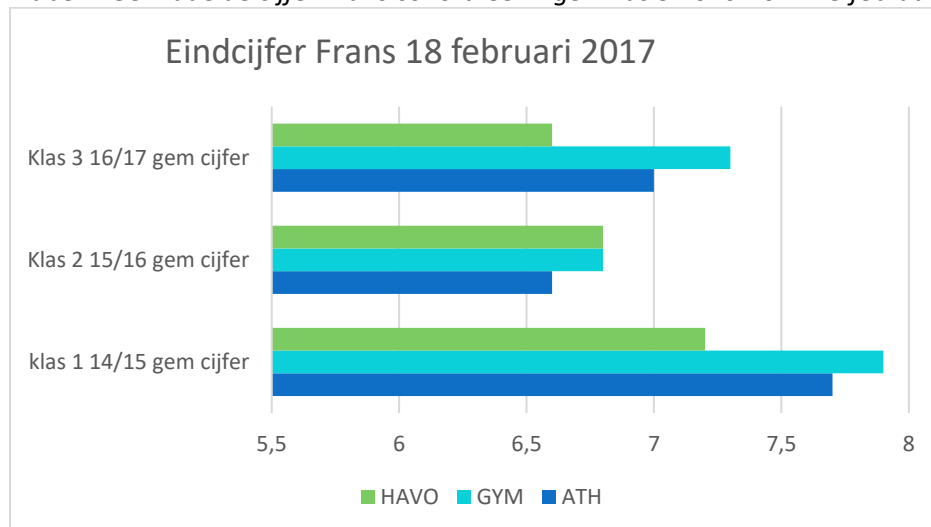
De toetsen zijn niet gewijzigd. De sectie heeft al in een eerder stadium geconstateerd dat op dit vlak geen wijziging nodig was. Wel zou een docent flexibele toetsing willen invoeren: zodra een leerling klaar is met de stof, kiest hij het moment om de toets te maken.

Resultaten – gemiddelde eindcijfers

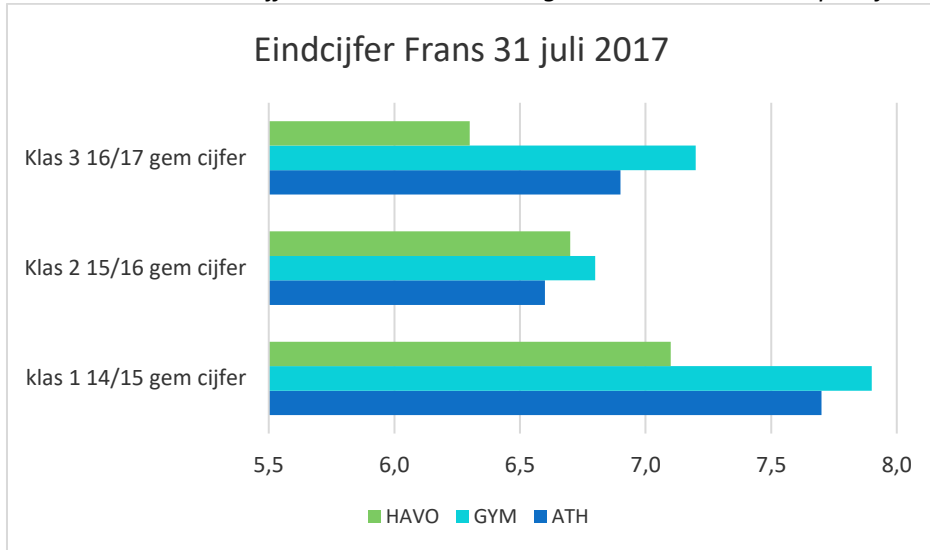
De gemiddelde cijfers van de leerlingen die in het schooljaar 2016-2017 in klas 3 havo en 3 vwo zitten (zie tabel 2 en 3). De cijfers over het schooljaar 2016-2017 geven de stand van zaken weer op 18 februari (einde semester 1) 31 juli 2017 (einde schooljaar).

Uit deze grafieken lijken de gemiddelde cijfers van de huidige klas 3 vwo – na een daling in klas 2 - zich positief te ontwikkelen. De gemiddelde cijfers in de huidige klas 3 havo daarentegen, laten in klas 2 en 3 een dalend resultaat zien.

Tabel 2 Gemiddelde cijfer Frans cohort leerlingen klas 3 2016-2017 18 februari 2017

Tabel 3 Gemiddelde cijfer Frans cohort leerlingen klas 3 2016-2017 op 31 juli 2017

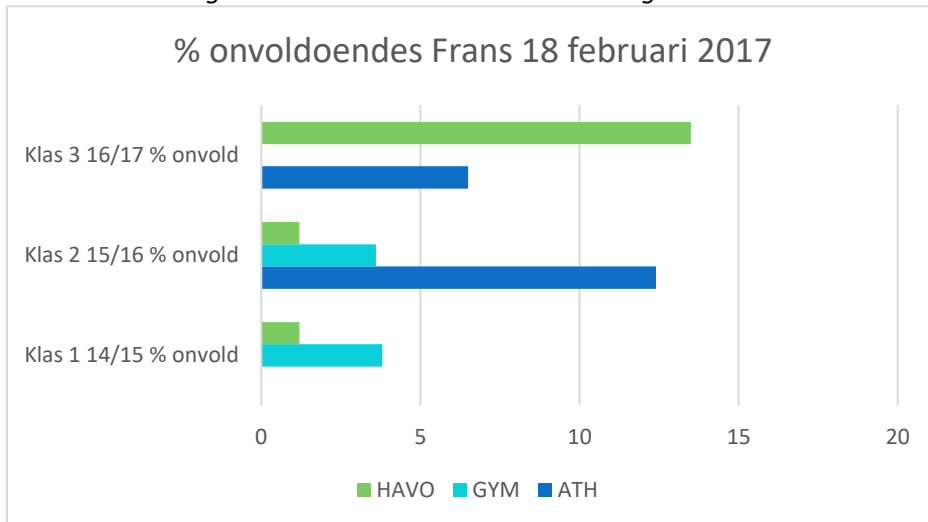

Resultaten – percentage onvoldoendes

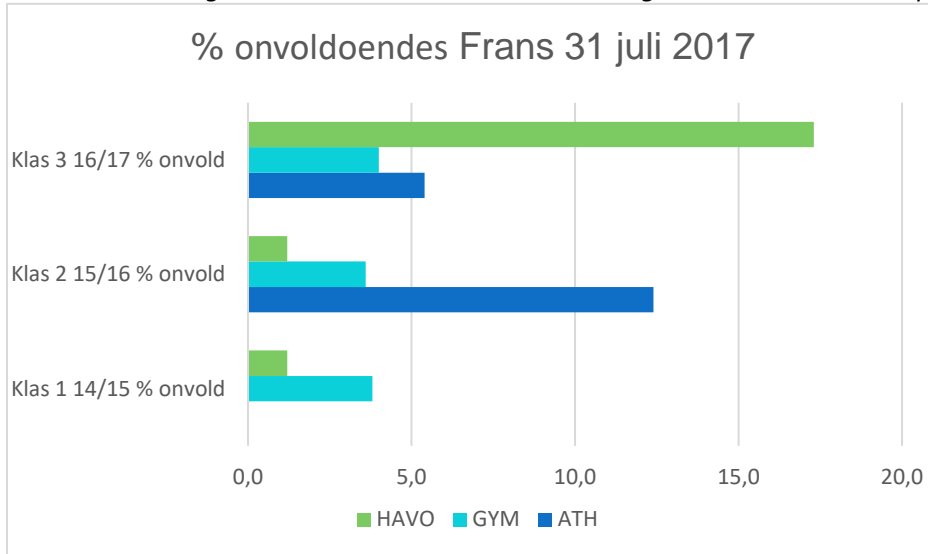
Ook is gekeken naar het percentage onvoldoendes van de leerlingen die in het schooljaar 2016-2017 in klas 3 havo en 3 vwo zitten (zie tabel 4 en 5). De cijfers over het schooljaar 2016-2017 geven de stand van zaken weer op 18 februari (einde semester 1) 31 juli 2017 (einde schooljaar).

Uit deze grafieken lijkt het gemiddeld percentage onvoldoendes van de huidige klas 3 vwo zich positief te ontwikkelen. De gemiddelde cijfers en gemiddeld percentage onvoldoende in de huidige klas 3 havo daarentegen, laten een significant dalend resultaat zien.

Tabel 4 Percentage onvoldoendes Frans cohort leerlingen klas 3 2016-2017 18 februari 2017

Tabel 5 Percentage onvoldoendes Frans cohort leerlingen klas 3 2016-2017 op 31 juli 2017

Cyclus 2

In cyclus 2 staat de volgende onderzoeksvraag centraal: *“Hoe ervaren leerlingen het werken met leerarrangementen er in de sectie Frans op het ECL in klas 3 havo en 3 vwo (werkbaarheid en effectiviteit)?”*

Leerarrangement

Zie de informatie gegeven bij het onderdeel *Leerarrangementen*, beschreven in de paragraaf *Cyclus 1*

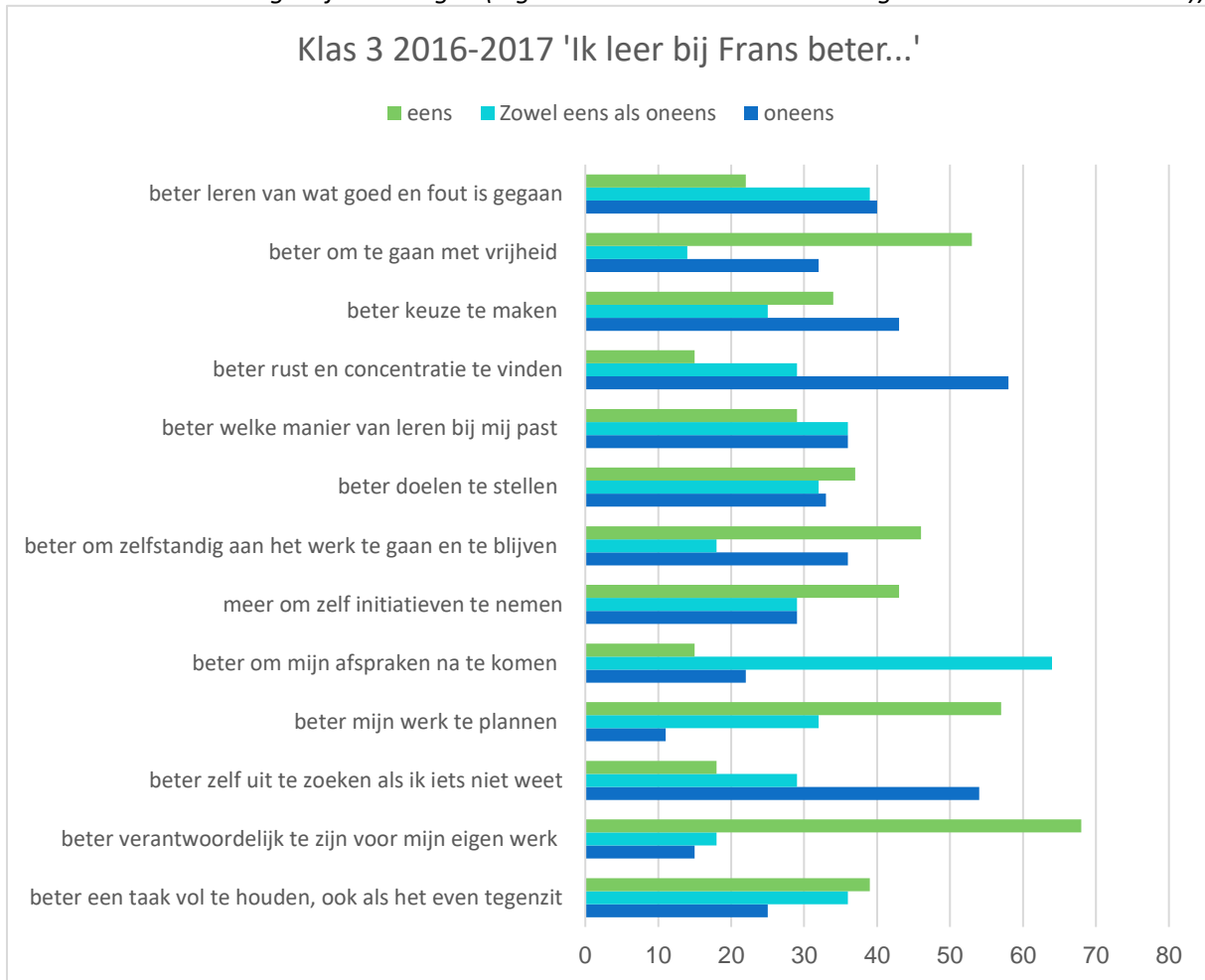
Lesobservaties

Zie de informatie gegeven bij het onderdeel *Lesobservaties* beschreven in de paragraaf *Cyclus 1*

Ervaring leerlingen

De leerlingen (vijf) die tijdens de lesobservatie zijn benaderd, vonden het positief dat zij zelf een keuze kunnen maken wat ze doen, waar ze dat doen (thuis of op school) en of ze alleen of in een groepje willen werken. Uit de resultaten van de vragenlijst (tabel 6, bijlage 6) blijkt dat leerlingen hoog scoren op de vragen die te maken hebben met het omgaan met vrijheid, verantwoordelijk zijn voor het eigen werk en plannen. Significant laag scoort het item rust en concentratie vinden. Leerlingen geven aan niet beter te leren van wat goed en fout is gegaan; ook het zelf uitzoeken als zij iets niet weten, scoort laag. De respons (13%) is echter te klein om harde conclusies te kunnen trekken.

Tabel 6 Resultaten vragenlijst leerlingen (ingevuld door 13% van de leerlingen uit klas 3 havo en vwo))

Resultaten – gemiddelde eindcijfers

Zie de informatie gegeven bij het onderdeel *Resultaten – gemiddelde eindcijfers*, beschreven in de paragraaf *Cyclus 1*.

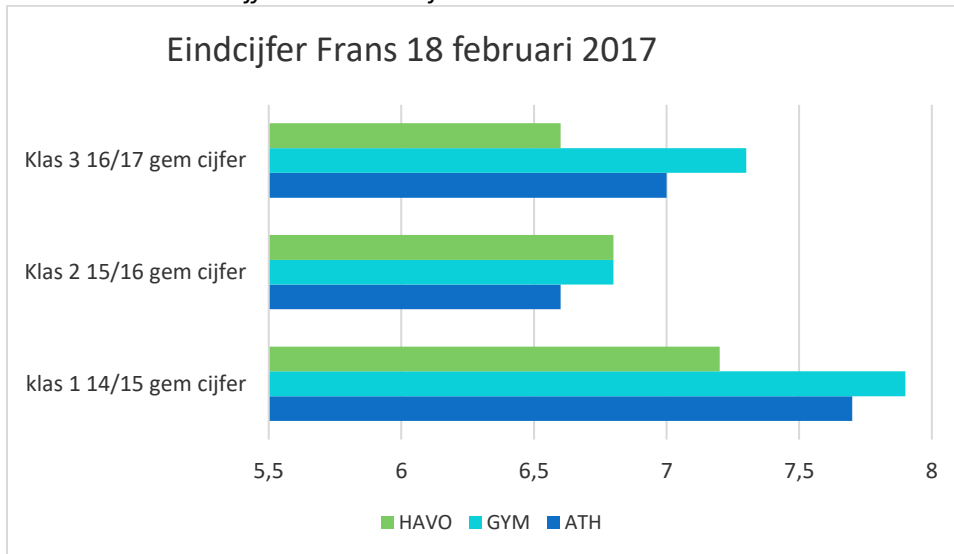
Resultaten – percentage onvoldoendes

Zie de informatie gegeven bij het onderdeel *Resultaten – percentages onvoldoende*, beschreven in de paragraaf *Cyclus 1*.

Resultaten – gemiddelde cijfers klassen 3

In tabel 7 zijn de gemiddelde eindcijfers (31 juli 2017) opgenomen van klas 3 in drie schooljaar. Een van de aanleidingen om het LA in te zetten waren de slechte resultaten. De cijfers van leerlingen in 3 atheneum is de laatste drie jaar gestegen, in tegenstelling tot de cijfers van de gymnasiumleerlingen. Havoleerlingen hebben betere resultaten behaald in 2016-2017 maar zitten nog niet op het niveau van schooljaar 2014-2015.

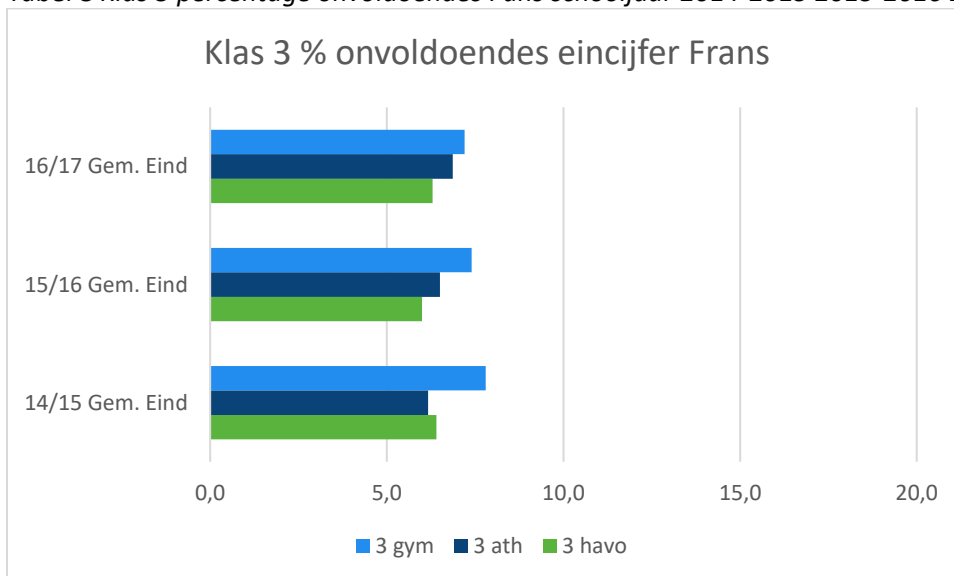
Tabel 7 Klas 3 eindcijfer Frans schooljaar 2014-2015 2015-2016 2016-2017

Resultaten – percentage onvoldoendes klassen 3

Alleen in 2016-2017 zijn er leerlingen uit 3 gymnasium die een onvoldoende voor Frans hebben gehaald. Navraag bij de mentor leerde dat deze gymnasiumklas over e hele linie zeer slecht In de twee voorgaande schooljaren haalden gymnasiumleerlingen allen een voldoende voor dit vak. Waar atheneumleerlingen steeds minder onvoldoendes halen, is bij havoleerlingen een tegengestelde beweging te zien.

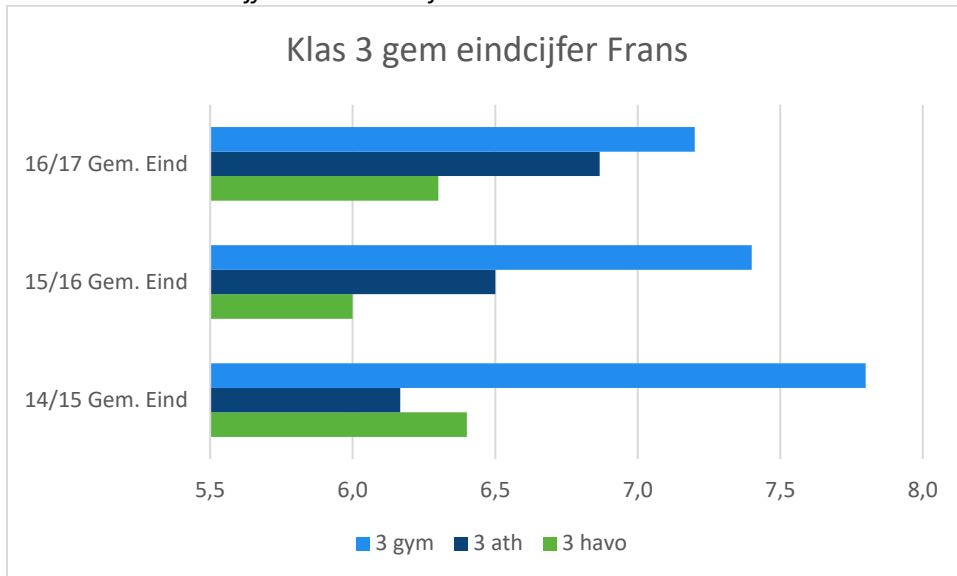
Tabel 8 Klas 3 percentage onvoldoendes Fans schooljaar 2014-2015 2015-2016 2016-2017

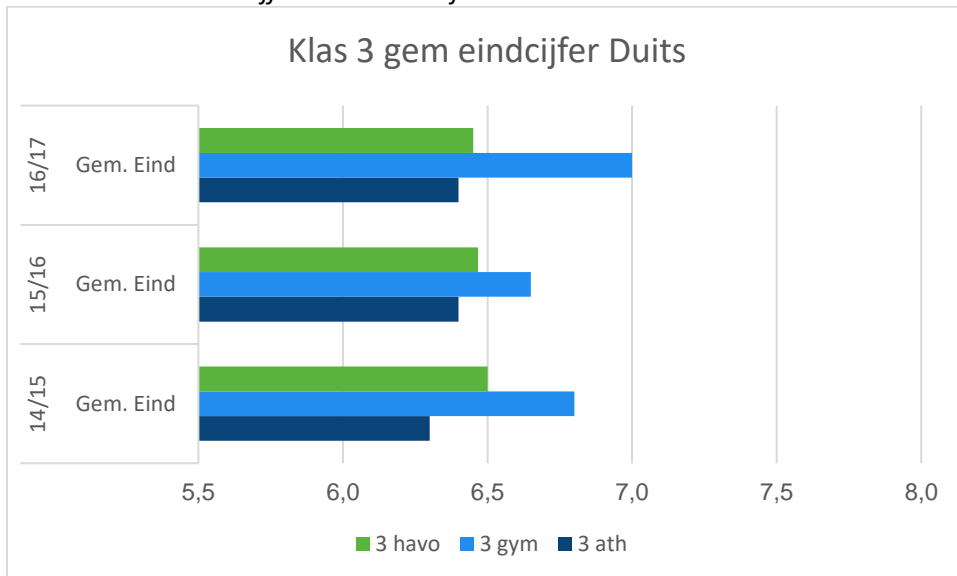
Resultaten – gemiddelde cijfers klassen 3 vergeleken met Duits

Bij de vergelijking tussen Frans en Duits, twee moderne vreemde talen, valt op dat de cijfers van atheneumleerlingen bij Frans een stijgende lijn vertonen in tegenstelling tot Duits. Havoleerlingen haalden in 2015-2016 een hoger cijfer voor Duits. Dat verschil lijkt in 2016-2017 verdwenen te zijn.

Tabel 9 Klas 3 eindcijfer Frans schooljaar 2014-2015 2015-2016 2016-2017

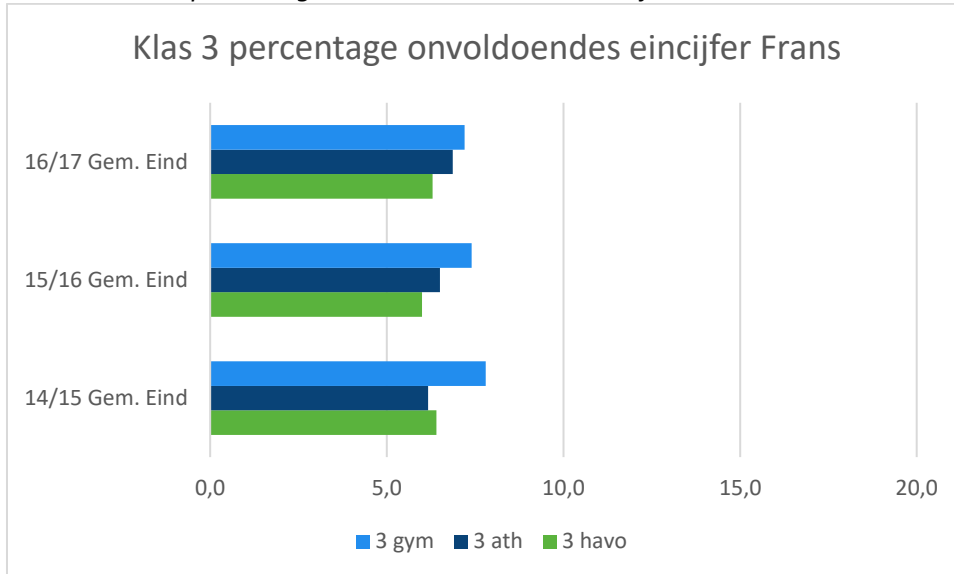
Tabel 10 Klas 3 eindcijfer Duits schooljaar 2014-2015 2015-2016 2016-2017

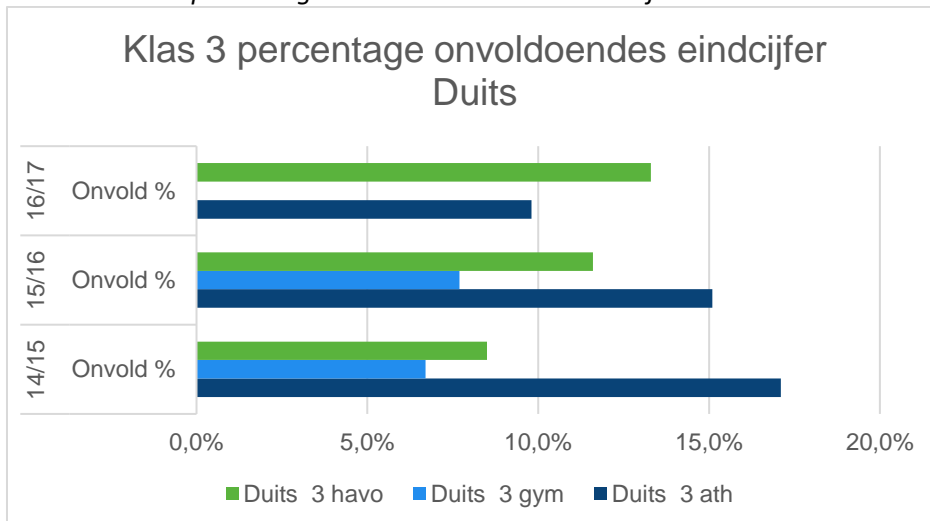
Resultaten – percentage onvoldoendes klassen 3 vergeleken met Duits

Bij atheneumleerlingen is te zien dat de daling van het percentage onvoldoendes zich in sneller tempo heeft voltrokken. Dat in tegenstelling tot de havoleerlingen. Daar is bij zowel Frans als Duits een steeds hoger percentage onvoldoendes te zien.

Tabel 11 Klas 3 percentage onvoldoendes Frans schooljaar 2014-2015 2015-2016 2016-2017

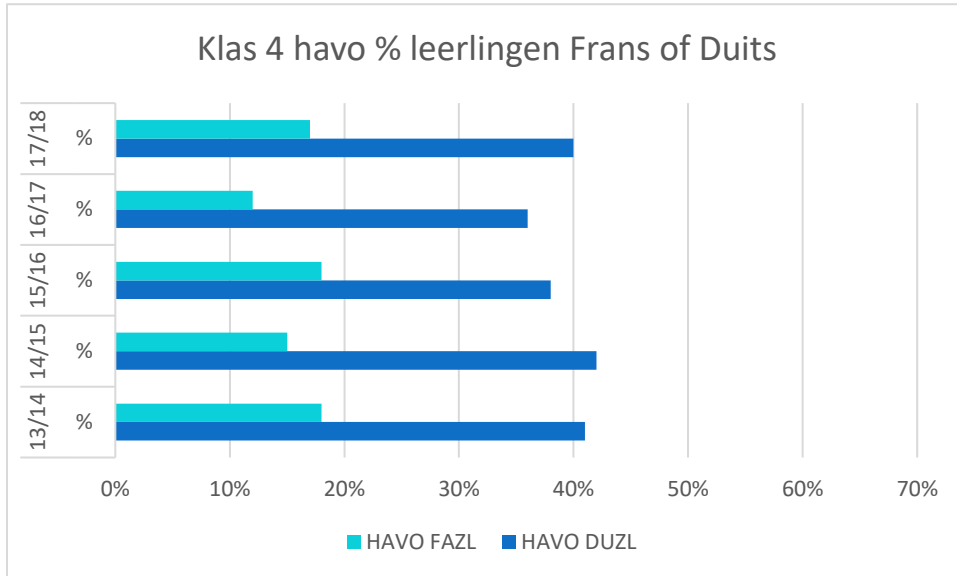
Tabel 12 Klas 3 percentage onvoldoendes Duits schooljaar 2014-2015 2015-2016 2016-2017

Aantal leerlingen dat Frans of Duits in de tweede fase heeft gekozen

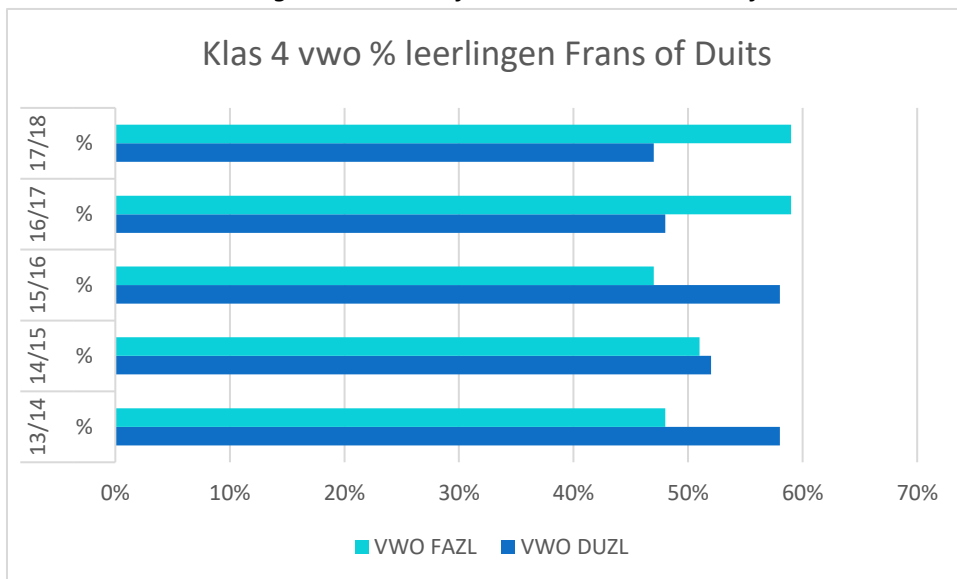
Frans en Duits behoren tot het verplichte curriculum van de leerlingen in de onderbouw (klas 1, 2 en 3). De leerlingen volgen Frans vanaf klas 1; vanaf klas 2 krijgen leerlingen tevens les in Duits. In de bovenbouw (vanaf klas 4) is het voor havoleerlingen mogelijk noch Frans noch Duits te volgen. Vwo-leerlingen zijn verplicht een tweede moderne vreemde taal te kiezen; Frans of Duits. Alle twee kiezen is ook mogelijk. Een significant groter aantal leerlingen dat Frans in klas 4 kiest, of een significante verschuiving vanaf 2015-2016 kan een indicatie zijn dat het LA een positieve uitwerking heeft op leerlingen.

Tabel 13 Aantal leerlingen dat Frans of Duits kies in de tweede fase

Opvallend is dat leerlingen op het havo minder vaak Frans kiezen dan leerlingen op het vwo. Duits wordt meer gekozen op het havo. Omdat het op het vwo verplicht is een tweede moderne vreemde taal te kiezen, is verder geen harde conclusie uit deze data te trekken.

Tabel 14 Aantal leerlingen dat Frans of Duits kies in de tweede fase

Fase 2 Conclusie en discussie

Conclusie

Cyclus 1

In cyclus 1 was de onderzoeksvraag: *“Hoe ziet het werken met leerarrangementen er in de sectie Frans op het ECL in klas 3 havo en 3 vwo uit en meer specifiek, vindt de docent dit werkbaar en heeft de docent het idee dat deze strategie effectief is voor onderpresteerders?”* Deze onderzoeksvraag leidt tot de volgende deelvragen:

3. *Is de docent van mening dat het werken met een LA meer mogelijkheden geeft tot differentiatie in de klas. Zo ja, op welke manier is dat zichtbaar?*
4. *Is de docent van mening dat het werken met een LA positieve gevolgen heeft voor onderpresterende leerlingen. Zo ja, op welke manier uit zich dat?*

Bij het werken met een leerarrangement (LA) bepaalt de docent de kaders (leerdoelen, leerinhoud en de leeractiviteiten) waarbinnen leerlingen hun eigen leerproces vormgeven. Het LA gaat uit van een zelfregulerende leerlingen die keuzes maken: aan welke leerdoelen zij op welk moment werken, of zij dat thuis of op school doen. En of en op welk moment zij ondersteuning van de docent vragen. Het initiatief ligt bij de leerlingen; zij zijn verantwoordelijk voor hun eigen leerproces. De lesobservaties geven een positieve indruk. De leerlingen zijn actief en nemen initiatief. Docenten zijn zich meer bewust van hun rol als coach en proberen de zelfregulatie te bevorderen. Uit de gesprekken met de betrokken docenten blijkt dat zij – vooral in de beginfase - meer tijd nodig om de lessen voor te bereiden maar geven tevens aan dat dit wordt gecompenseerd doordat het werken met een LA de docent energie geeft, vooral tijdens de lessen. In de les geeft het werken met het LA de docenten meer energie omdat het coachend lesgeven en werken met kleinere groepen motiverend werkt. Op deze manier is differentiatie in de les haalbaar en kan de docent meer als coach werken in plaats van een klassikale les te geven. Leerlingen werken in kleine groepjes of individueel, dit maakt dat leerlingen die mogelijk onderpresteren sneller in beeld zijn. In relatief korte tijd heeft de docent een overzicht van de leerlingen: wie kan meer, welke leerling heeft extra ondersteuning nodig en welke leerling kan een versneld traject volgen.

Uit voorgaand kan de conclusie getrokken worden dat het werken met een LA de docent met name tijdens de les, meer energie geeft. De docent is meer coach dan kennisoverdrager. Er zijn meer mogelijkheden om te differentiëren omdat in groepen of individueel gewerkt wordt. Er wordt een beroep gedaan op de zelfregulerende vaardigheden van de leerling, de leerling is actiever betrokken bij het leerproces. Onderpresterende leerlingen worden sneller opgemerkt doordat er meer met kleinere groepen leerlingen wordt gewerkt.

Cyclus 2

In cyclus 2 luidde de centrale onderzoeksvraag: *“Hoe ervaren leerlingen het werken met leerarrangementen er in de sectie Frans op het ECL in klas 3 havo en 3 vwo (werkbaarheid en effectiviteit)?”* Deze onderzoeksvraag leidt tot de volgende deelvragen:

3. *Draagt het werken met een LA bij het vak Frans tot een grotere mate van zelfregulatie bij leerlingen.*
4. *Is er een verschil in gemeten zelfregulatie van onderpresteerders ten opzichte van niet-onderpresteerders?*

Het doel van het werken met LA is gericht op het vergroten van de zelfregulatie van leerlingen. Dit zou als gevolg kunnen hebben dat de gemiddelde cijfers omhooggaan en het percentage onvoldoendes daalt. Uit de resultaten van de vragenlijst (tabel 1) blijkt dat leerlingen hoog scoren op de vragen die te maken hebben met het omgaan met vrijheid, verantwoordelijk zijn voor het eigen werk en plannen. Significant laag scoort het item rust en concentratie vinden. Leerlingen geven aan niet beter te leren van wat goed en fout is gegaan; ook het zelf uitzoeken als zij iets niet weten, scoort laag.

De respons (13%) is echter te laag om harde conclusies te kunnen trekken. Of er een verschil in zelfregulatie is tussen onderpresteerders en niet-onderpresteerders is niet gemeten omdat de twee groepen van tevoren niet zijn gedefinieerd en het onderzoek voornamelijk op klasniveau heeft plaatsgevonden.

Een vergelijking van de gemiddelde eindcijfer en percentages onvoldoende over de afgelopen drie jaar, met Duits geeft geen informatie over mogelijke voordelen van het gebruik van het LA. Wel is te zien dat beide talen te maken hebben met havoleerlingen die moeite hebben met deze talen. Om een conclusie te kunnen trekken op basis van cijfers, zouden de cijfers van alle vakken per klas bekeken moeten worden. Mogelijk is er een zwakke klas waarbij voor alle vakken slechte cijfers zijn behaald. Uit de verzamelde data lijken de havoleerling meer moeite te hebben met het werken volgens dit concept. De cijfers zijn lager en het percentage onvoldoendes is niet gedaald, zoals bij het vwo wel het geval is. Omdat de resultaten van de havoleerlingen slechter zijn, ligt het voor de hand de conclusie te trekken dat deze methode van werken minder goed aanslaat bij een havoleerling. Gezien de beperkte omvang van deze studie, waarbij ook factoren spelen als het docent-effect (Schuit, De Vrieze & Sleegter, 2011) en de prestaties van de leerlingen bij andere vakken niet zijn meegenomen, is geen eenduidige en harde conclusie te trekken.

Beperkingen

De conclusies in de vorige paragraaf zijn voorzichtig geformuleerd en dat is juist gezien de beperkingen van dit onderzoek. Het onderzoek niet longitudinaal, leerlingen zijn slechts gedurende een schooljaar gevolgd. Daarnaast heeft het onderzoek zich beperkt tot vak Frans, andere talen, bèta- en gammavakken zijn niet in dit onderzoek betrokken. De participanten zijn docenten Frans, andere docenten zijn niet betrokken in het onderzoek. Andere participanten zijn leerlingen uit klas 3 havo en vwo. Dat is allereerst een beperking tot onderbouw, maar ook een beperking naar jaarlaag.

Oorspronkelijk zou het onderzoek zich ook richten op de onderpresteerders. Hoewel docenten aangeven dat zij eerder zicht hebben op de capaciteiten en inzet van individuele leerlingen, is er meer sprake van een vermoeden dan dat dit bewezen is. Het aspect verschil tussen jongens en meisjes is niet onderzocht omdat de samenstelling van deze groep leerlingen niet evenwichtig is. Zo is een van de atheneumklassen samengesteld uit 22 meisjes en 8 jongens.

De lokalen zijn relatief klein, een opstelling zoals bij het LA gewenst is mogelijk maar een groepje leerlingen dat samen werkt, kan de individuele leerling storen. Leerlingen beschikken niet over een eigen *device* en er zijn geen leerlingcomputers aanwezig in de lokalen waardoor leerlingen niet geheel vrij waren in hun keuze bij wat zij thuis of op school wilden oefenen.

Bij de dataverzamelingen zijn de resultaten van havo, atheneum en gymnasium gesplitst. Bij de data-analyse moet rekening gehouden worden met de onevenredige verhouding. De resultaten van atheneum en gymnasium (vwo) moeten samengevoegd worden bekeken. De keuze om de resultaten niet samen te voegen heeft te maken met de extra, gedetailleerdere informatie die op deze manier wordt verkregen.

Aanbevelingen

De inzet van LA kan een goede impuls geven aan differentiatie, lijkt een goede stap naar een zelfregulerende leerling en geeft de docent energie. Voldoende reden om het LA bij meer vakken te gebruiken. Om het effect van de inzet van het LA te kunnen meten, moet er een longitudinaal onderzoek gedaan worden. Om het onderzoek te beperken, kan het onderzoek alleen in de tweede fase (bovenbouw) worden uitgevoerd. De resultaten van de eindexamens kunnen in het onderzoek worden betrokken zodat vergelijking met eigen resultaten van eerdere cohorten en landelijke resultaten mogelijk is. Tevens dient in het effect van de inzet van een LA bij een aantal andere vakken worden onderzocht. Niet alleen een andere taal maar ook bijvoorbeeld twee bèta- en twee gammavakken. Bij de onderbouw kan als een van de ijkpunten worden meegenomen het aantal leerlingen dat in de tweede fase het betreffende vak in het pakket kiest. Het gebruik van een eigen *device* in de klas maakt dat er geen beperkingen zijn aan de keuzemogelijkheden van de leerlingen. Alle lesmaterialen zijn op elk moment beschikbaar.

Daarnaast kan een leerling, in overleg met de docent, een eigen toetsmoment kiezen en verder aan het volgende onderdeel werken. De missie en visie van het ECL wil een leeromgeving creëren die vrijheid biedt en betrokkenheid verlangt. Daarnaast is het ECL van mening dat leerlingen met verschillende talenten verschillende leerroutes verdienen. Het leerarrangement zou hierbij een rol kunnen spelen.

Fase 3 Evaluatieonderzoek

Referenties

- Capa-Aydin, Y., Sungur, S., & Uzuntiryaki, E. (2009). Teacher self-regulation: examining a multidimensional construct. *Educational Psychology*, 3, 345-356.
- Carver, C. S., & Scheier, M. P. (1981). *Attention and self-regulation: A control-theory approach to human behavior*. New York: Springer-Verlag.
- Fiche Orange kant B (planner) unité 3. (z.j.). Geraadpleegd van http://www.cartorange.nl/home_leer_3b.php
- Jong, L. C. de, & Philipse, R. E. (2012, 23 oktober). Invloed docent-leerling relatie op leerobngsten. Geraadpleegd op 3 november 2016, van https://www.academia.edu/5644893/Invloed_docent-leerling_relatie_op_leerobngsten
- Luken, T. (z.j.). De (on)mogelijkheid van nieuw leren en zelfsturing. Geraadpleegd op 25 augustus 2017, van <http://www.sensybp.nl/documents/nieuwlerenezelfsturing.pdf>
- Noort, R. van. (z.j.). Zelfsturing en zelfregulatie. Geraadpleegd op 25 augustus 2017, van <http://www.kessels-smit.com/nl/484>
- Otten, F. (z.j.). LEERARRANGEMENTEN: VAN LESROOSTER NAAR LEERROUTES. Geraadpleegd op 2 november 2016, van <http://www.game-basedlearning.nl/leerarrangement.html>
- Schuit, H., Vrieze, I. de, & Slegers, P. (2011). *Leerlingen motiveren: een onderzoek naar de rol van leraren*. Heerlen, Nederland: Open Universiteit Nederland.

SCHOOLPORTRET EERSTE CHRISTELIJK LYCEUM HAARLEM

HET 'ANDERE DOEL'

Als cultuurprofielschool wil het ECL leerlingen hun talenten optimaal doen ontwikkelen en benutten. De school biedt leerlingen een eigen leerroute en stuurt daarbij op maatschappelijke betrokkenheid om hen te doen beseffen dat ze medebepalend zijn voor de ontwikkeling van onze samenleving.

Cultureel zelfbewustzijn is: weten waar je vandaan komt en verbeelden waar je naar toe kunt. Het weten wie je bent en je kunnen verbeelden wie je wordt, vormen de basis voor de persoonlijke ontwikkeling van onze leerlingen. Bepalend voor het schoolklimaat van het ECL zijn tolerantie, respect en veiligheid.

DE PRAKTIJK

Kunst- en cultuuronderwijs komt het duidelijkst naar voren in het aanbod van creatieve vakken en extra-curriculaire activiteiten. Ook de reguliere lessen zijn doorspekt met creatieve didactiek: creativiteit en verbeelding zijn instrumenten om het leerrendement bij alle vakken te verhogen.

Cultuurprofiel

creativerende didactiek

kunsvakken als examenvak

theater

verbredingsprojecten

DE VERVOLGSTAPPEN

» Creativiteit als motief meer bij de reguliere vakken laten gelden.

» Meer diversiteit in het urenaanbod, bijvoorbeeld door een bandbreedte in besteding van uren.

» Ruimte voor meer vormen van differentiatie.

» Meer aandacht voor de mogelijkheid tot het doen van vervroegd CE.

» Over de hele linie meer inzetten op zelfsturend vermogen van leerlingen en ruimte voor gepersonaliseerd leren naast samenwerkend leren.

Bijlage 2 Onderzoeksproject

In het voortgezet onderwijs streven scholen die werken vanuit een innovatief onderwijsconcept ernaar leerlingen betekenisvol onderwijs te bieden. Zij lopen voorop in het vinden van oplossingen voor uitdagingen als het ontwikkelen van 21e-eeuwse vaardigheden, het motiveren van leerlingen en rekening houden met individuele verschillen. De oplossingen die innovatieve scholen vinden zijn vaak echter weinig toegankelijk voor andere scholen. Ook hebben deze scholen moeite hun opbrengsten in het niet-cognitieve domein zichtbaar te maken. Daarnaast leeft de vraag of en hoe innovatieve concepten voor alle leerlingen geschikt te maken zijn.

In dit onderzoek werken vijf scholen met geheel vernieuwende concepten, vijf scholen die stappen willen zetten in het vernieuwen van hun onderwijs en twee onderzoeksinstellingen samen om deze vraagstukken te onderzoeken. Het onderzoek bestaat uit drie deelstudies. De eerste is een beschrijvende studie gericht op het inzichtelijk maken van alternatieve organisatievormen en werkwijzen, en de ervaringen daarmee. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de strategieën die scholen hanteren om tegemoet te komen aan differentiële leerbehoeften.

In de tweede deelstudie ontwikkelen/verbeteren en evalueren alle scholen met behulp van ontwerponderzoek een interventie voor het werken aan andere doelen en/of omgaan met differentiële leerbehoeften. In deelstudie 3 staat de vraag centraal in hoeverre vernieuwende scholen erin slagen om andere én traditionele doelen te realiseren, voor verschillende groepen leerlingen. Hiervoor worden meetinstrumenten voor niet-cognitieve vaardigheden verzameld en ontwikkeld.

Consortium bestaande uit: Da Vinci College, IJburg College, Herbert Vissers College, Eerste Christelijk Lyceum, Werkplaats Kindergemeenschap Kees Boeke, Vathorst College, Amadeus Lyceum, Hyperion Lyceum, Hoofdvaart College, Vrije Scholen Voortgezet Onderwijs Noord-Holland, drs. G. Ledoux (UvA, Kohnstamm Instituut), prof. dr. M. Volman (UvA), dr. E. Kuiper (UvA, Kohnstamm Instituut) & M. Karssen MSc. (UvA, Kohnstamm Instituut).

Bron: <https://www.nro.nl/kb/405-15-544-toekomstgericht-onderwijs-vormgeving-en-resultaten-voor-verschillende-groepen-leerlingen/>

Bijlage 3a Voorbeeld volledig instructie (VI)

Volledige instructie 3VWO Unité 3

Wat moet je doen?	Unité 3 kan worden onderverdeeld in vijf leerdoelen . In tien lessen plus huiswerk werk je naar deze vijf leerdoelen toe. Daarbij ligt de nadruk op zelfregulering : jij bent de baas over je eigen leerproces, dus jij bepaalt hoe je deze leerdoelen bereikt en wat je daarvoor nog moet doen.
Hoe moet je het aanpakken?	In het schema op de pagina 2 kun je per leerdoel zien welke opdrachten je kunt maken, welke stof je kunt leren en op welke manier je kunt toetsen of je het leerdoel gehaald hebt. Het is aan jou om een goede planning te maken op pagina 3 en ervoor te zorgen dat je na tien lessen alle leerdoelen beheerst. Je maakwerk (opdrachten en extra oefeningen) houdt je bij op pagina 4 en 5 en laat je regelmatig aftekenen door je docent. Tijdens de lessen ben je zelfstandig aan de slag met je eigen planning. Wanneer echter merkt dat een aantal klasgenoten met hetzelfde leerdoel bezig zijn, mag je uiteraard overleggen en elkaar daar waar nodig helpen. Je kunt dan bijvoorbeeld samen in een groepsopstelling gaan zitten. Je docent loopt rond om algemene vragen te beantwoorden. Driemaal per hoofdstuk heb je een afspraak met je docent, waarin je inhoudelijke vragen kunt stellen en/of kunt oefenen met een van de leerdoelen. Jij bepaalt wat je tijdens deze afspraken bespreekt met je docent. De afspraken (van 5-10 minuten) vinden plaats tijdens de les.
Hulp Bij wie/waar vind je hulp?	Libre Service Online (<i>via IL > 2016-2017 Frans 4V >link op startscherm > Oefenen</i>) ECLfrans.weebly.com Je docent WRTS Youtube Boeken
Tijd Hoeveel tijd krijg je?	In totaal werken we 10 lessen aan deze taak. Na les 8 volgt een SO woorden en werkwoorden (weging 2). Na les 10 krijg je een PW spreken (weging 4).
Klaar? Wat ga je dan doen?	Je gaat een Frans boek lezen. Zorg dat je er altijd eentje bij je hebt. Aan het eind van Unité 3 moet je boek uit zijn; je krijgt in de les een GLO-opdracht.
Wat heb je nodig? Wat neem je mee?	Elke les neem je natuurlijk je boeken mee en een schrift waarin je opdrachten en aantekeningen maakt. Verder heb je deze planner bij je en je leesboek.

LEERDOEL 1: Je kunt de hoofdpunten en het verhaalverloop volgen in een authentiek Frans videofragment (KIJKEN)	
Welke leerstof ga je leren?	voca Regarder, voca Ecouter
Welke opdrachten ga je maken?	1, 2, 3, 18, 21, 22
Waar/Hoe kun je extra oefenen?	TV5: http://apprendre.tv5monde.com/fr/niveaux/a2-elementaire OF http://www.tv5monde.com/cms/chaine-francophone/info/p-1914-7-jours-sur-la-planete.htm
Hoe kun je nagaan of je de stof beheerst?	Kijk de gemaakte opdrachten na Libre Service Online (via IL): ex 01, 03, 19
Hoe komt deze stof terug?	SO voca+verbes; kijktoetsen 456V

LEERDOEL 2: Je kunt de hoofdlijnen volgen in een discussie tussen moedertaalsprekers (LUISTEREN)	
Welke leerstof ga je leren?	voca Regarder, voca Ecouter
Welke opdrachten ga je maken?	19, 20, 26, 27, 28
Waar/Hoe kun je extra oefenen?	TV5: http://apprendre.tv5monde.com/fr/niveaux/a2-elementaire OF http://www.tv5monde.com/cms/chaine-francophone/info/p-1914-7-jours-sur-la-planete.htm
Hoe kun je nagaan of je de stof beheerst?	Kijk de gemaakte opdrachten na Libre Service Online (via IL): ex 13, 16
Hoe komt deze stof terug?	SO voca+verbes; luistertoetsen 456V

LEERDOEL 3: Je kunt globale en gedetailleerde informatie halen uit een Franse tekst (LEZEN)	
Welke leerstof ga je leren?	voca Lire I, voca Lire II
Welke opdrachten ga je maken?	4, 5, 6, 7, 8, 9
Waar/Hoe kun je extra oefenen?	Libre Service Online (via IL): ex 27 (examen) http://www.nufransleren.nl/Frans-leren-Leesvaardigheid.html
Hoe kun je nagaan of je de stof beheerst?	Kijk de gemaakte opdrachten na Libre Service Online (via IL): ex 04, 05, 06
Hoe komt deze stof terug?	SO voca+verbes; leestoetsen TOPweek; CE 6V

LEERDOEL 4: Je kunt in korte, eenvoudige zinnen een beschrijving geven van een activiteit in het verleden (SCHRIJVEN)	
Welke leerstof ga je leren?	voca Ecrire, Grammaire I, Grammaire II, Grammaire III (bekijk ook de <i>grammaire animée</i>)
Welke opdrachten ga je maken?	11, 12, 13, 14, 15, 16, 24
Waar/Hoe kun je extra oefenen?	Libre Service Online (via IL): ex 09, 10
Hoe kun je nagaan of je de stof beheerst?	Kijk de gemaakte opdrachten na Libre Service Online (via IL): ex 07, 08, 11, 17; ex 24 (D-toets), onderdelen 12-13-14
Hoe komt deze stof terug?	SO voca+verbes; PW spreken; schrijftoetsen 456V

LEERDOEL 5: Je kunt een gesprek voeren met een campingbeheerder waarin je vragen stelt over de camping(regels) en klachten over de camping bespreekt (SPREKEN)	
Welke leerstof ga je leren?	voca Parler, Grammaire I, Grammaire II, Grammaire III
Welke opdrachten ga je maken?	11, 16, 17, 23, 24, 25, 26, 29, 30
Waar/Hoe kun je extra oefenen?	Libre Service Online (via IL): ex 21, 22, 23
Hoe kun je nagaan of je de stof beheerst?	Kijk de gemaakte opdrachten na Libre Service Online (via IL): ex 07, 11, 17, 19; 24 (D-toets), onderdelen 12-13-14
Hoe komt deze stof terug?	SO voca+verbes; PW spreken; spreektoetsen 456V

PLANNING UNITÉ 3

Les	Activités en classe	Activités à la maison (devoirs)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
SO	SO voca+verbes Unité 3 (2x) <ul style="list-style-type: none">- <i>voca: Regarder t/m Parler</i>- <i>verbes: Grammaire II</i>	
9		
10		
PW	PW gespreksvaardigheid (4x)	
11	Reflectie Leerarrangement inleveren Feedforward Unité 4	

Bijlage 3b Fiche Orange kant B (planner) unité 3

In deze unité leer je:

- personen, dieren en dingen beschrijven
- hoe je een bijwoord kunt onderscheiden en maken
- het vervoegen en gebruiken van de werkwoorden boire en croire
- een reactie te schrijven op een advertentie voor een baantje
- het bijvoeglijk naamwoord en werkwoorden als perdre en répondre (herhaling)

Les	Onderdeel	Audio	Intro thema, grammatica, luisteren, klassikaal/zelfstandig	Zelfstandig werken	Huiswerk
1	opening van het hoofdstuk; texto 1	×	intro thema, couleur locale ex. 1; texto 1 luisteren: ex. 2	ex. 3 + 4	
2	vervolg texto 1 + texto 2	×	grammatica: bijvoeglijk naamwoord + ex. 5 luisteren: ex. 7 + 8	nakijken: ex. 1 t/m 4 maken: ex. 6, 9 en 10	leren: apprendre 1 en 2
3	vervolg texto 2 + conversations	×	grammatica: het bijwoord + ex. 11 luisteren: ex. 14 + 15	nakijken: ex. 5 t/m 10 maken: ex. 12 + 13 + 15 + 16	leren: apprendre 3 en 4
4	vervolg conversations	×	ex. 17 + 18 + parlez ex. 19 luisteren: ex. 20	nakijken: ex. 11 t/m 16 maken: ex. 21 + 22	leren: apprendre 5 en 6
5	vervolg conversations	×	grammatica: boire en croire luisteren: ex. 27 + 28	nakijken: ex. 17 t/m 22 maken: ex. 23 t/m 25	leren: apprendre 7 en 8 + inleveren brief ex. 26
6	internetles			nakijken: ex. 22 t/m 27	leren: apprendre 1 t/m 8
7	toets				
8	B-deel docu-presse lezen/schrijven			maken: ex. 29 + 30 + 31	
9	B-deel docu-presse écouter et parler	×		nakijken: ex. 29 + 30 + 31 maken: ex. 32 t/m 34	
10	B-deel lire, écrire, écouter et parler			nakijken: ex. 32 t/m 34 maken: ex. 35 t/m 37	
11	taak: presenteer je klas		ex. 38	nakijken: ex. 35 t/m 37	

Bijlage 4 Lesobservatieformulier

Geobserveerde les (vak, datum, uur)	
Observant (naam, functie)	
Instructieverantwoordelijke (opleiding, ervaring)	
Leerlingen (aantal, leeftijd, verdeling jongens/meisjes)	

Instructiekenmerk	Vraag	Waarneming/antwoord
Doelstelling instructie	<i>Wat zijn de doelstellingen van de les? Worden deze benoemd?</i>	
Didactische werkvorm	<i>Welke werkvormen worden er toegepast tijdens de les?</i>	
	<i>Zijn de gehanteerde werkvormen functioneel voor deze les?</i>	
Leerstof	<i>Welke leerstof wordt aangeboden?</i>	
Instructiemateriaal	<i>Welk materiaal wordt tijdens de les gebruikt?</i>	
	<i>Zijn alle leermiddelen functioneel voor deze les?</i>	
Context en groepering	<i>Hoe ziet de ruimte eruit?</i>	
	<i>Past de ruimte bij het type les?</i>	
	<i>Werken leerlingen in groepen of individueel</i>	
	<i>Als leerlingen in groepen werken, hoe worden deze samengesteld</i>	
	<i>Is de gekozen groeperingvorm functioneel?</i>	
Rollen instructieverantwoordelijke, lerende	<i>Instructieverantwoordelijke: instructeur, coach, adviseur</i>	
	<i>Lerende: toehoorder, zelfstandig lerende, vragensteller</i>	
Begeleiding lerende	<i>Hoe vindt begeleiding plaats</i>	
Activiteiten (proces, resultaat en wie is waarvoor verantwoordelijk)	<i>Welke activiteit(en) voert de docent uit?</i>	
	<i>Welke activiteit(en) voeren de leerlingen uit?</i>	

	<i>Wie bepaalt welke activiteit(en) uitgevoerd worden?</i>	
	<i>Wie bepaalt de aanpak van de activiteit(en)?</i>	
	<i>Hebben de leerlingen keuzemogelijkheden?</i>	
	<i>Hoe wordt er ingespeeld op individuele verschillen tussen leerlingen?</i>	
	<i>Hoe worden leerlingen gestimuleerd en/of uitgedaagd?</i>	
Indeling geobserveerde les	<i>Wie bepaalt wanneer welke activiteit(en) uitgevoerd worden?</i>	
	<i>Wie bepaalt hoe lang een activiteit duurt?</i>	
	<i>Is de tijdsplanning van de les en/of de activiteiten helder voor de leerlingen?</i>	
Toetsing	<i>Hoe vindt toetsing plaats (bv. werkstuk, proefwerk, portfolio, etc.)?</i>	
	<i>Wie beoordeelt de leerresultaten?</i>	
	<i>Wat wordt er precies beoordeeld?</i>	
Feedback/feedforward	<i>Wordt de les teruggekoppeld?</i>	
	<i>Is er mogelijkheid voor evaluatie voor leerlingen en/of docent?</i>	
Sfeer	<i>Heerst er een prettig werkklimaat?</i>	
	<i>Hoe gaan leerlingen onderling en met de docent om? (bv. gezellig, vriendelijk, afstandelijk etc.)</i>	
	<i>Zijn de leerlingen gemotiveerd aan het werk?</i>	

Bijlage 5 Leidraad gesprekken sectievoorzitter en docent Frans

1. Wat was de reden om met LA aan de slag te gaan?
2. Kun je in het kort uitleggen wat het werken met leerarrangementen (LA) inhoudt voor jullie als sectie, als docent?
3. Moest je wennen aan het werken LA?
4. Is de rol van docent veranderd?
5. Kost het werken met LA jou als docent meer tijd?
6. Heb je het idee dat je sneller een beeld van de leerling hebt bij het werken met een LA? Is het geschikt voor alle leerlingen?
7. Is de toetsing aangepast?
8. Zijn de leerlingen echt goed aan het werk (focus)? Ben je tevreden?

Bijlage 6 Vragenlijst leerlingen klas 3 havo en 3 vwo

Gebaseerd op de aanbodvragenlijst, onderdeel zelfsturing

Vijfpuntsschaal (helemaal niet mee eens /niet mee eens/niet eens, niet oneens/mee eens/helemaal mee eens)

1. Ik leer bij Frans beter een taak vol te houden dan bij andere vakken, ook als het even tegenzit
2. Ik leer bij Frans beter verantwoordelijk te zijn voor mijn eigen werk dan bij andere vakken
3. Als ik iets niet weet, leer ik bij Frans meer om het zelf uit te zoeken dan bij andere vakken
4. Ik leer bij Frans beter mijn werk te plannen dan bij andere vakken
5. Ik leer bij Frans meer om mijn afspraken na te komen dan bij andere vakken
6. Ik leer bij Frans meer om zelf initiatieven te nemen dan bij andere vakken
7. Ik leer bij Frans beter om zelfstandig aan het werk te gaan en te blijven dan bij andere vakken
8. Ik leer bij Frans beter doelen te stellen dan bij andere vakken
9. Ik leer bij Frans beter welke manier van leren bij mij past dan bij andere vakken
10. Ik leer bij Frans beter rust en concentratie te vinden dan bij andere vakken
11. Ik leer bij Frans beter keuze te maken dan bij andere vakken
12. Ik leer bij Frans beter om te gaan met vrijheid dan bij andere vakken
13. Ik leer bij Frans beter van wat goed en fout is gegaan dan bij andere vakken

Open vragen

14. Je moest in deze vragenlijst Frans vergelijken met een ander vak. Welk ander vak had je in gedachten?